

Hajdú-Bihar megye helynevei 1. A Hajdúböszörményi és a Hajdúhadházi járás helynevei

Szerkesztő: BÁBA BARBARA. A Magyar Névtár Kiadványai 35. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2015. 433 lap

1. Egy nagyszabású tervezet, alapos kutatómunka és gondos szerkesztés eredményeként olyan helynévgyűjtemény látott napvilágot, mely nemcsak a névtannal foglalkozó szakemberek igényeit elégíti ki, hanem világos szerkezetének, jól átgondolt felépítésének és esztétikus kivitelezésének köszönhetően a széles nagyközönség érdeklődését is felkeltheti.

2. Az Előszóban (7) a magyar helynévkutatás történetének néhány állomását ismerjük meg PESTY FRIGYES 1864-es kezdeményezésétől a helynévgyűjtés virágkorán, az 1960-as éveken át annak hanyatlásáig. A kötet szerkesztője, BÁBA BARBARA által a névtani szempontból feltáratlan fehér foltok közé sorolt Hajdú-Bihar megye helyneveinek körültekintő kutatása már a könyv ezen szakaszában is hiánypótló vállalkozást sejtet: a kötet és a hozzá kapcsolódó online adatbázis (<http://mdh.unideb.hu>) célja többek között a tudományos kutatás elősegítése és a nemzeti, illetve helyi identitástudat megszilárdítása. A szerzők a Hajdú-Bihar megye helyneveit közzétevő sorozat első darabjában a Hajdúböszörményi és a Hajdúhadházi járás öt településének – Hajdúdorognak, Hajdúböszörménynek, Téglásnak, Hajdúhadháznak és Bocskai kertnek – a helynévanyagát kívánják bemutatni a legszélesebben megragadható történelmi kontextusban, „a legkorábbi okleveles források adataitól kezdődően a 2010-es években végzett élőnyelvi gyűjtések anyagával bezárólag” (7).

A könyv szerkezete röviden: a kötet felépítéséről (9–11) és a helynévtár használatáról (11–14) olvasható hasznos információkat a helynevekben szereplő földrajzi köznevek (15–18) és a vonatkozó források (19–31) jegyzéke követi. A könyv központi részét alkotó 363 oldalas helynévtárhoz (32–395) helynévmutató (397–433) és helynévatlasz (T1–T36) is kapcsolódik.

A kötet felépítése című fejezetből (9–11) megtudjuk, hogy a helynevekben szereplő és a megnevezett hely fajtáját jelölő földrajzi köznevek tartalmi szempontból különösen fontos szerepet játszanak. A szerzők a vizsgált térségben a földrajzi köznevek három típusát különböztetik meg: 1. köznyelvi jelentésűek (*erdő*, *legelő* stb.), 2. sajátos jelentéssel (is) bírók (pl. *gát* 'országút, kövesút'), 3. valódi tájszavak (pl. *csere* 'cserfákból álló erdő', *eresztvény* 'fiatal, sarjadó erdő'). A kötet egyik fő erénye, hogy a jelentésmeghatározás forrásaként használt Magyar földrajzi köznevek tára című kézikönyvön és a történelmi forrásokon túl a szerzők az élőnyelvi gyűjtések során szerzett ismeretekre is támaszkodnak (9). A névtárban rövidített formában feltüntetett források feloldását a Források című fejezetben (19–31) találjuk.

A Helynévtár című alfejezetből (10) megtudjuk, hogy a 2010-es évek élőnyelvi gyűjtéseit és a vonatkozó települések helynévanyagának a megszerkesztését a következő szerzők végezték: BÁBA BARBARA (Hajdúdorog, 2011), KATONA CSILLA és E. NAGY KATALIN (Hajdúböszörmény, 2011–2012), MOZGA ÉVELIN (Téglás, 2011), BÉKE ZSANETT, OLÁH ZSANETT, MOZGA ÉVELIN és TÓTH TEODÓRA (Hajdúhadház, 2011, illetve 2014), HUNYADI BARBARA, MOZGA ÉVELIN és TÓTH TEODÓRA (Bocskai kert, 2011, illetve 2014). A történelmi

forrásadatok feltárását a fent említett szerzők mellett HALMOS JUDIT, PÁSZTOR ÉVA és TÓTH VALÉRIA segítették. A helynévtár szócikkeinek összeállításakor a szerzők a betűrendes elrendezés mellett döntöttek, a vizsgált településnevek szócikkét azonban a betűrendtől függetlenül mind az öt esetben elsőként tüntették fel (10). Ez utóbbi megoldást azért is tartom célszerűnek, mert általa az olvasó előbb ismerheti meg a település nevére vonatkozó anyagot a település egyes helyneveinek anyagánál.

Az egy-egy település helynévanyagát megőrkítő betűrendes helynévtárat településenként a Civertan Grafikai Stúdió egész oldalas, ugyanakkor kiváló felbontású légi-fotója (32, 98, 254, 296, 380), a Szálkai Tamás tollából származó egy-két lap terjedelmű településtörténeti bevezető, a vonatkozó élőnyelvi adatok (az adatközlők névsora, a korábbi élőnyelvi gyűjtés adatai) és a források jegyzéke előzi meg. Jól átgondolt és az olvasó számára áttekinthető koncepcióról van szó. Az egyes települések helynévanyagának nagyságában mutatkozó aránytalanságok (vö. Hajdúböszörmény: 98–252; Bocskai kert: 380–395) a vizsgált települések területi és népességbeli eltéréseivel magyarázhatók (pl. Hajdúböszörmény területe 37 078 hektár, lakóinak száma 31 332 fő; Bocskai kert területe 1089 hektár, lakóinak száma 3118 fő). Pozitívum, hogy a szöveg törzsanyagát gazdagító régi és új fotók tovább fokozzák az olvasók érdeklődését, ugyanakkor nem törik meg a közlés folyamatosságát.

A Tájékoztató a helynévtár használatához című fejezet (11–14) logikusan felépített útmutatóként szolgál mind a laikusok, mind pedig a szakemberek számára. Megtudjuk belőle, hogy a szerzők a szócikkek kialakításakor „a megjelölt hely, a denotátum azonossága” elvét követték, vagyis „például a dorogi határ északi részén fekvő erdő *Akácos*, *Akác-erdő*, *Akácos-erdő* és *Tölgyes* névváltozataihoz kapcsolódó adatok – a közöttük lévő morfológiai, illetve lexikális különbségek ellenére is – ugyanabba a szócikkbe” kerültek (11). Megkönnyíti a keresést, hogy az egy szócikken belül tárgyalt különböző névváltozatok a betűrendnek megfelelően utaló szócikkek formájában is elérhetők. Az egymással rész-egész viszonyban álló helyek megnevezései (pl. *Gát* – *Kis-Gát*, *Nagy-Gát*) és a különböző helyeket jelölő azonos alakú nevek (pl. 1. *Kis-dűlő*, 2. *Kis-dűlő*) is külön szócikkbe kerültek.

Az egyes szócikkek szerkezetileg öt egységből állnak: 1. címszó, 2. adatközlő rész, 3. leíró rész, 4. a névadatok forrásai, 5. a megnevezett hely térképi azonosítója (a szócikkek szerkezeti felépítéséről bővebben l. 11–14). A címszót követő szerkezeti egység gondolatjellel történő elkülönítését jó ötletnek tartom, mivel a vizuális „kapaszkodók” segítik a percepciót.

A címszó-meghatározás kritériumainak sorrendjét a következőkben állapították meg a szerzők: 1. hivatalos névforma (közterületeknél), 2. az élőnyelvi forma prioritása a történeti forrásból származó névváltozattal szemben, 3. a leggyakrabban előforduló névváltozat, 4. névszerűség (12).

A munka fő hozadékának a szócikkek adatközlő részét alkotó élőnyelvi gyűjtés adatait tekinthetjük. A fonetikus lejegyzésű névváltozatokat és adott esetben a hozzájuk tartozó magyarázó szövegeket az adatgyűjtés éve előzi meg. Az évszámmal ugyancsak jelölt történeti források adatainak és a közzétett élőnyelvi mintáknak köszönhetően az olvasó nemcsak az egyes települések helyneveit ismerheti meg, hanem alapos, áttekinthető képet kaphat a helynevek alakulásáról, változásáról a legkorábbi hozzáférhető forrásoktól kezdve egészen napjainkig. Az adatközlő rész után az adott helyre, illetve annak nevére vonatkozó információkat találjuk: az adott hely jellemzése, indokolt esetben annak történeti vonatkozásai, névmagyarázatok, esetenként az egyéb helyekkel vagy helynevekkel

való összefüggés (a leíró részhez bővebben vö. 13). A kötet Tájékoztatójának Források című bekezdése (13) szerint a közzétett adatok a fent említett online adatbázisban pontos hivatkozásokkal együtt is elérhetők (lesznek), az online szócikkek azonban a keresett címszavak alapján (pl. *Ábrók sarok*, *Csekeleleke*, *Telek utca*) nem tartalmazzák a szükséges forrásadatokat. A kötet helynévtárában a névadatok forrásait a megnevezett hely térképi azonosítója (T1–T36) követi, amely a Schwarcz Gyula készítette, a kötet végén található helynévátlaszhoz irányítja az érdeklődőt (a helynévátlaszról bővebben l. 11). A helynévtárak után következő és valamennyi szócikk címszavát tartalmazó helynévmutató a szerzők szándéka (10) és meglátásom szerint is egyszerűbbé, átláthatóbbá teszi a keresést.

3. A Hajdú-Bihar megye helynevei című sorozat első darabja gondosan megszerkesztett, jól átlátható koncepciót követő, többszerzős volta ellenére is egységesnek mondható kötet. A könyvet ajánlom nemcsak a tudományos kutatást végző szakemberek, hanem a helynevek és azok története iránt érdeklődő laikusok figyelmébe is.

TÖRÖK TAMÁS
Selye János Egyetem
Tanárképző Kar

**V. В. ЛУЧИК: ЕТИМОЛОГИЧНИЙ СЛОВНИК ТОПОНІМІВ УКРАЇНИ
[Ukrajna helyneveinek etimológiai szótára]**

Академія, Київ, 2014. 542 lap

Az ukrán névtudomány az ország függetlenné válása (1991) óta fokozatos fejlődésen megy keresztül. A szervezett névtani kutatásokat az Ukrán Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének névtani részlege koordinálja, de a munkában részt vesznek az egyes felsőoktatási intézmények nyelvészeti tanszékei is (pl. Lviv, Rivne, Ternopol, Ivano-Frankivszk). Ennek eredményei kézzelfoghatók: folyamatosan jelennek meg regionális helynévgyűjtések, névelméleti munkák, szótárak, egy-egy helynévtípus vizsgálatával foglalkozó monográfiák stb.

A tudományos alaposágú, kutatók, nyelvészek számára készült kiadványok mellett számos tudomány-népszerűsítő, a laikus közönség számára készült névtani témájú írás is született. E két szempontot kívánja ötvözni, s a névtan legfrissebb eredményeit a nagyközönség elé tárni a legújabb helynév-etimológiai szótár. Szerzője, VASZILIJ LUCSIK nyelvészprofesszor, az UTA Nyelvtudományi Intézetének munkatársa évtizedek óta foglalkozik helynévkutatással, elsősorban víznevekkel és földrajzi köznevekkel; eredményeit több monográfiában publikálta.

A szótár közvetlen előzménye M. П. ЯНКО 1998-ban megjelent, *Топонімічний словник України* című etimológiai szótára, amelyben a szerző értékes történelmi, helytörténeti, nyelvészeti és néprajzi adalékokkal támasztotta alá a nevek eredetmagyarázatát; mára azonban e munka már több szempontból is elavultnak és hiányosnak tekinthető. LUCSIK kimondott célja ezeknek a hiányosságoknak a pótlása, illetve az ukrán névtudomány újabb eredményeinek a bemutatása.